

Sovietinių apeiginių metų vaizdinė reprezentacija: Vilnius Lietuvos SSR naujametiniuose atvirukuose

EVELINA ATMINYTĖ

Lietuvos istorijos institutas, Tiltų g. 17, 01101 Vilnius
El. paštas ewenila@gmail.com

Siekiant atskleisti sovietinių apeiginių metų vaizdinės reprezentacijos ypatumus, straipsnyje analizuojami oficialūs Lietuvos SSR naujametiniai sveikinimo atvirukai. Keliamas tikslas – nustatyti atvirukų averso reprezentuojamo naujametinio sveikinimo diskurso įvairovę ir reikšmės akcentus. Naujųjų metų šventė pasirinkta atsižvelgiant į tai, kad ji buvo minima ikisovietiniu laikotarpiu, o sovietmečiu, reorganizavus švenčių kalendorių, adaptuota socialistinės šalies ideologijai. Tam tikslui pasitelkta ir sveikinimo atvirukus, reikšmingus (per)kuriant valstybės propaguojamos šventės vaizdinę reprezentaciją.

Lietuvos SSR valstybinėse leidyklose išleistų atvirukų analizė atskleidė, kad tam tikrais atvejais naujametinis sveikinimo diskursas buvo konstruojamas panaudojant Vilniaus miesto objektus – Gedimino bokštą, senamiesčio pastatus, vėliau ir naujos statybos daugiabučius. Šių atvirukų analizė leido priėti išvadą, kad nors ideologinis miesto vaizdavimas buvo reikšmingas naujametinio diskurso dėmuo, jis nebuvo tiesmukas, bet pateikiamas žaismingai, neretai pajungiamas retorinei averso reikšmei. Be to, tam tikrais atvejais atvaizdo grafinės raiškos ypatumai kūrė palankias sąlygas ezopinei komunikacijai. Pastaroji išvada paremta atvirukų aversų analize, o tai, kaip atvirukus įprasmindavo naujametinio sveikinimo dalyviai, iš dalies atskleistų etnografiniai lauko tyrimai.

Raktažodžiai: apeiginiai metai, sveikinimas, atvirukas, sovietmetis

IVADAS

Pastaraisiais dešimtmečiais Europos etnologijoje nemažai dėmesio skiriama etninės kultūros pokyčiams formuojant apeiginius metus (1) Sovietų Sąjungos okupuotose valstybėse. Ši tema svarbi ir Lietuvos etnologams. Formuojant socialistinę kultūrą sovietinėje Lietuvoje buvo susidurta su iššūkiais – reikėjo sukurti naujas kalendorines šventes bei užtikrinti

- (1) Sąvoka „apeiginiai metai“ buvo suformuota 2004 m. balandžio 29 d. Marselyje įvykusioje mokslinėje konferencijoje, tokiu pavadinimu įvardijus SIEF (*Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore*) darbo grupę. Siaurąja prasme ji apima kalendorinių, valstybinių švenčių ir šventinių laikotarpių ciklą.

ideologiškai teisingą jų turinį. Iš sovietinių kalendorinių švenčių išsiskiria Naujieji metai. Jie buvo švenčiami ir iki sovietinės Lietuvos okupacijos. Juozo Kudirkos teigimu, „Lietuvos kaimė, daugelyje šeimų, ji maža kuo nuo eilinių sekmadienių tesiskyrė, o kitose buvo lyg ir kalėdinių švenčių tąsa“ [12, 43], o pasak Jono Balio, „Naujųjų metų išvakarėse daroma daugelis tų pačių burtų ir spėjimų, kaip ir Kūčių vakarė“ [2, 106]. Sovietmečiu atsirado poreikis adaptuoti šventę naujoms realijoms. Žilvyčio Šaknio tyrimai rodo, kad sovietmečiu suformuoti Naujųjų metų kaip išskirtinės ribinių perėjimo apeigų simboliką įkūnijusios šventės stereotipai, o Naujųjų metų chronologinis artumas Kalėdoms leido sukurti šios šventės tradicijas perimant kalėdinę simboliką [27, 98]. Naujųjų metų šventės (per)kūrimas buvo realizuojamas pasitelkiant įvairius instrumentus: spaudą, kinematografą, taikomosios dailės kūrinius, taip pat valstybinių leidyklų leidžiamus sveikinimo atvirukus. Būtent jie ir aptariami straipsnyje.

Nagrinėjant sveikinimo atvirukų vaidmenį Lietuvos SSR apeiginių metų formavime, galima išskirti du aspektus. Pirma, atviruko aversas yra vieta skleisti valstybės propaguojamos šventės vaizdinę reprezentaciją. Erico Hobsbawmo tyrimai atskleidė, kad šventėms teikiamą reikšmę nurodo ne tik publikacijos periodinėje spaudoje, bet ir jos simbolių propagavimas smulkiosios (taikomosios) grafikos darbuose, pvz., valstybės leidžiamuose pašto ženkluose. Tai būdas masiškai perteikti tam tikros šventės svarbos idėją [8, 281]. Atviruko funkcija panaši. Sovietmečiu atvirukų leidyba buvo valstybės monopolis, o jų aversai – dailininko ir valstybinio cenzūros aparato sąveikos rezultatas. Panašiai kaip pašto ženklų vaizdažodinis diskursas reprezentuoja tam tikrą valstybę [23, 8], naujamečio atviruko aversas atstovauja Naujųjų metų šventei. Ši proginio atviruko savybė buvo panaudota propagandos tikslams: sovietų Lietuvoje atvirukai padėjo formuoti valstybės aparatui priimtina šventės vaizdinę reprezentaciją. Antra, sveikinimas atviruku įsitvirtino kaip vienas Naujųjų metų šventės ritualų. Pastarasis gali būti suprantamas kaip pasirinkta proga (mūsų atveju – Naujųjų metų šventės) atliekami veiksmai, formuojantys apeiginį (šventės) kanoną [3, 91], o teorizuojant ritualą kaip socialinę praktiką svarbi nuostata, kad tai konkrečiame erdvėlaikyje esantis įvykis, kurio reikšmės visumą sudaro paskirų elementų ryšys (pvz., veiksmy, dalyvių, objektų) [11, 429–470]. Žiūrint iš šios perspektyvos, atvirukas gali būti suprantamas kaip vienas iš sveikinimo ritualo dėmenų. Skirtingai negu žurnalas arba laikraštis, atvirukas yra objektas, įtraukiamas į individualizuotas sveikinimo praktikas, o averse atspausdintas atvaizdas bei sveikinimo žodis (pvz., „Su Naujaisiais metais!“) yra reikšmingas formuojant šio sveikinimo turinį. Tad analizuojant atviruko aversą pravartu kreipti dėmesį ne tik į averso vaidmenį (per)formuojant Naujųjų metų šventės vizualią reprezentaciją, bet ir į tai, kad, atviruką užrašius ir įteikus gavėjui, averso vaizdažodinis diskursas tarnauja sveikinimo praktikoms.

Pasak Rasos Paukštytės-Šaknienės, išnagrinėjusios sovietmečio metodiniuose leidiniuose pateiktas kalendorinių švenčių koncepcijas bei įvairiu laikotarpiu atliktus etnologų tyrimus, peršasi išvada, kad tradicija buvo būtina kaip vertybinė kategorija, galinti suteikti naujosios šventės apeiginę vertę [19, 26]. Tačiau tradicija buvo kuriama atsiribojus nuo šeimos, t. y. šventimo privačioje aplinkoje, šventės erdvę išplečiant į platesnes socialines bendrijas, sudarant sąlygas ideologiškai kontroliuoti šventės turinį. Pavyzdžiui, nors Naujieji metai (kartu su Tarptautine moters diena) tapo vieni nedaugelių privačioje aplinkoje minimų švenčių [19, 26], buvo skatinamas ir Naujųjų metų sutikimas viešojoje erdvėje. Jau 1960 metų vadove po Vilnių Gedimino aikštę pristatoma kaip šventėms tinkama erdvė, kurioje Naujųjų metų šventės proga įrengta 20 metų aukščio eglutė [14, 87]. Pasak 1945–1964 m. sovietų Lietuvos spaudą nagrinėjusios Dalios Senvaitytės, papuoštos eglutės buvo vienas iš svarbiausių naujamečių simbolių [24, 106], o centrinė šalies miesto (ir šalies)

eglutė veikė kaip traukos centras. Naujų metų naktį Gedimino aikštė sutraukdavo tūkstančius vilniečių, tad ji ir ją supanti aplinka (Pilies kalnas, Katedros varpinė) tapo sovietinių Naujų metų simboliais.

Vilniaus miesto objektus buvo galima matyti ir naujametiniuose atvirukuose. Nors į naujametinių apeigų naratyvą Vilnius įrašytas visų pirma kaip kolektyviniam Naujų metų sutikimui tinkama viešoji erdvė, perkeltas į atviruko aversą jis įgavo ir kitą paskirtį – tapo naujametinio sveikinimo diskurso dalimi. Atsižvelgus į anksčiau pristatytas sveikinimo atviruko funkcijas, matyti, kad Vilniaus miestas įtraukiamas į valstybės propaguojamos šventės vaizdinę reprezentaciją, kuri savo ruožtu jungiama sveikinimui: siunčiant tokį atviruką, sveikinimas pildomas ir Vilniaus miesto atvaizdavimo implikuojamomis reikšmėmis. Tad straipsnyje, sprendžiant Lietuvos SSR apeiginių metų formavimo problemą, keliamas tikslas: išanalizavus Vilniaus miestą atvaizduojančius Lietuvos SSR valstybinių leidyklų išleistus naujametinius atvirukus, pristatyti naujametinio sveikinimo diskurso įvairovę ir reikšmės akcentus. Siekiama sužinoti, kokia sovietinės Naujų metų šventės vaizdinė reprezentacija (ir kartu parengtas sveikinimas) kuriama atviruko averse vaizduojant Vilniaus miesto objektus. Atvirukas analizuojamas iki jį įtraukiant į socialines praktikas, bet atsižvelgiant į tai, kad sveikinimas yra jo pagrindinė funkcija. Tikslui įgyvendinti keliami uždaviniai: 1) ištirti, kaip Vilniaus miesto objektai integruojami į Naujų metų šventės diskursą; 2) nustatyti, kokios Vilniaus miesto erdvės ir pastatai vaizduojami naujametiniuose sveikinimo atvirukuose; 3) išnagrinėti Vilniaus miesto atvaizdavimo koreliaciją su kultūriniu bei ideologiniu sovietmečio kontekstu.

Tyrimo imtis sudaryta išnagrinėjus 600 naujametinių atvirukų, išleistų 1955–1989 m. Lietuvos SSR valstybinės leidyklos (Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, nuo 1964 m. – leidykla „Mintis“) ir atrinkus 41 atviruką analizei. Šeštajam dešimtmečiui atstovauja du atvirukai, septintajam ir aštuntajam – 10 ir 12, o devintajam – 17 atvirukų. Atrankos kriterijus – atpažįstamos Vilniaus miesto erdvės ir / arba pastatai, vaizduojami averso pusėje. Chronologines ribas lemia žinomų naujametinių atvirukų imtis. Atrinkti atvirukai sugrupuoti į kategorijas, atspindinčias dažniausius būdus atvaizduoti Vilniaus miestą: pagal erdvių ir pastatų parinktį bei atvaizdo konstravimo specifiką. Kategorijos pristatomos pateikiant reprezentatyvių pavyzdžių analizę, atliekamą figūratyvinės ir plastinės semiotikos instrumentais, t. y. atvaizde atpažįstant ir įvardijant figūras bei kreipiant dėmesį į figūrų tarpusavio santykio ir plastinių atvaizdo aspektų kuriamas reikšmes. Analizės rezultatai interpretuojami remiantis etnologų atliktomis sovietinių apeiginių metų analizėmis bei istorikų ir menotyrininkų darbais. Vilniaus miesto atvaizdavimas nagrinėjamas dėmesį kreipiant į Naujų metų šventės idėjinį kontekstą bei laikmečio kultūrinės ir politinės aktualijas, į atvaizdų grafinės raiškos skirtumus bei galimą miesto atvaizdavimo ryšį su (taikomojo) meno tendencijų ypatumais nėra atsižvelgiama.

GEDIMINO BOKŠTAS: MIESTO IKONA NAUJAMETINIAME DISKURSE

Naujametiniuose atvirukuose dažnai vaizduojamas Gedimino bokštas. Tokių atvirukų esama visu nagrinėjamu laikotarpiu. Fotografiniuose aversuose Gedimino bokšto vaizdinys įvairuoja „nuo kameriško pro apšerkšnijusias medžio šakas tolumoje atsiveriančio peizažo iki monumentalaus vaizdo“ [9, 95]. Ne fotografinio tipo atvirukuose taip pat būta įvairovės. Nekeliant tikslo išskirti visas grafinės raiškos kuriamas reikšmes, svarbu tai, kad Gedimino bokštas vaizduojamas dviem būdais: ant kalno, pabrėžiant jo topografinę padėtį (1 pav.), ir kaip savarankiškas erdvinio konteksto elementas (2 pav.). Abiem atvejais Gedimino bokštas

1 ir 2 pav. Dailininkė Vaidilutė Grušėkaitė, 1978; Vladislovas Žilius, 1970-ųjų pradžia

veikia kaip vizualinis ženklas, atstovaujantis visam miestui. Tokiai jo funkcijai apibrėžti paranku naudotis JAV tyrėjų pristatyta miesto ikonos (angl. *urban icon*) samprata [13, 225]. Tai per medijas (pvz., spaudą) dauginamas emblematis miesto ženklas, reprezentuojantis visą miestą. Laikantis prielaidos, kad grafiniu supaprastinimu ir prasmės kondensavimu paremtos ikonos redukuoja idėjas į vieną vaizdinį, miesto ikona veikia kaip miesto visumos pakaitalas [13, 228].

Anot Vilniaus miesto reprezentavimą tyrusios Laimos Laučkaitės, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje būtent Gedimino bokštas įsitvirtino kaip Vilniaus miesto ikona [13, 225]: seniausias išlikęs miesto statinys, siejamas su miesto įkūrimo legenda, ir vienas aukščiausių iš skirtingų vietų matomų miesto taškų atstovavo Vilniaus miestui masinių medijų kultūroje [13, 228]. Skirtingi Pilies kalno atvaizdavimo variantai buvo dauginami įvairiose medijose – fotografijoje, žurnalinėje ir knygų grafikoje, atvirlaiškiuose, kol galiausiai Gedimino bokštas tapo atpažįstama vizualinė klišė [13, 231].

Būdamas miesto ikona, Gedimino bokštas ne tik atstovavo Vilniui, bet pasitelktas reprezentuojant ideologinius ir politinius tikslus. Šis jo potencialas realizuotas jau tarpukario Lietuvoje, kai Vilniaus atgavimo naratyvas sudarė reikšmingą politinės retorikos aspektą. Vilnius laikytas ekonomiškai bei politiškai būtinu Lietuvai miestu, o Lietuvos politiniame ir kultūriniame diskurse vyravo nuomonė, kad Lietuva be Vilniaus apskritai neturi ateities [15, 121]. Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino miestas pasitelktas „formuojant bei išlaikant istorinio valstybingumo tradiciją“ [16, 84] bei konstruojant nacionalinį tapatumą: „užtikrinant nenutrūkstamos lietuviškos kultūros viziją bei ugdant lietuviškąją tapatybę“ [17, 165]. Vilniaus atgavimą tematizuojantys atvaizdai dauginami žurnaluose, laikraščiuose, knygose, taip pat brošiūrose ir atvirukuose, o Vilniui atstovauti pasitelkiama miesto ikona – Gedimino bokštas – reprezentavo ir Vilniaus vadavimo kampanijos idėją: tarpukario Lietuvoje jis veikė kaip lietuviškos atminties vieta, skirta žymėti LDK istorijos pėdsakus bei tvirtinti lietuvių teises į Vilnių [17, 165].

Kitaip negu nepriklausomoje Lietuvoje, sovietmečiu miesto ikona žymėjo ne norimą, o esamą Vilniaus pavaldumą: priklausymą sovietų okupaciniam režimui. Gedimino bokšto vaizdinys daugintas valstybei pavaldžių įstaigų: gausiai produkuojami ženklukai, gairės, turistiniai leidiniai, taip pat atvirukai. Bokštas vaizduotas toks, koks buvo sovietmečiu, – triaukštis bokštas su charakteringa „dantukų“ viršūne, neretai su iškelta LSSR vėliava. Sprendimas miesto ikoną papildyti vėliava nėra atsitiktinis, jis atspindi faktinę Gedimino bokšto išvaizdą bei jo funkciją – demonstruoti miesto politinį tapatumą. Pirmą kartą ši funkcija Gedimino bokštui priskirta Pirmojo pasaulinio karo metu [1, 127], kai Vilnių okupavus kaizerinei valdžiai, ant Gedimino bokšto buvo iškelta Didžiojo Vokietijos Reicho vėliava [1, 80]. Nuo to laiko vėliavos atspindėjo miesto pavaldumą bei informavo apie jo pokytį: 1941 m. rudenį vokiečių žurnalistas rašė, kad nuo Pirmojo pasaulinio karo pabaigos vėliava ant Gedimino bokšto buvo pakeista vienuolika kartų [1, 127].

Sovietinės Lietuvos okupacijos metu ant bokšto buvo Lietuvos SSR vėliava. Būtent toks miesto ikonos variantas vaizduojamas ir nagrinėjamuose atvirukuose. Be abejo, naujameinis atvirukas – tai dar viena medija, per kurią platinamas pavaldumą sovietams demonstruojantis Vilniaus miesto ikonos variantas. Tačiau kartu kyla klausimas, kokios reikšmės produkuojamos tokios politizuotos miesto ikonos pagrindu kuriant naujameitinį diskursą? Pirmą, revoliucinio pagrindo neturinčios šventės diskursas pildomas politinėmis aktualijomis. Naujameiniame atviruke su miesto ikona metonimiškai nurodoma į šventės visuotinumą. Švenčia visas miestas, visa šalis: mūsų atveju būtent sovietų miestas ir sovietų šalis. Be to, netiesiogiai informuojama, kad ir pati šventė priklauso būtent sovietų kultūrinei paradigmui. Pritraukus platesnį kontekstą matyti, kad Naujųjų metų šventė minėta ir iki sovietinės Lietuvos okupacijos – lietuvių liaudies tradicijoje Naujieji metai įėjo į tarpušvenčio laikotarpį [12, 224–243]. Atviruke reprezentuojamą naujameitinį diskursą pildant sovietų simbolika tikslinama, kad Naujieji metai – ne kito, bet būtent sovietinio, švenčių kalendoriaus dalis. Antra, Vilniaus miesto ikona integruojama į Naujųjų metų šventės idėjinį matmenį. Sovietmečiu Naujųjų metų šventė suprantama istorinio laiko tiesėje, t. y. metų kaita įprasminama praeities–dabarties–ateities perspektyvoje. Politizuotoje Vilniaus miesto ikonoje taip pat atpažįstami tokio linijinio laiko vektoriai. Vilniui atstovauja statinys, susijęs su miesto steigimu, o LSSR vėliava žymi jo pavaldumą sovietų režimui. Gedimino bokštas vaizdžiai įkūnija miesto praeitį ir jo (sovietinę) dabartį, o kadangi Naujųjų metų šventė siejama su metų kismu, miesto ištakų ir jo dabarties sampyna pildoma ateities perspektyva. Pastaroji ateina po sovietinės dabarties ženklu, o pritraukus platesnį ideologinį kontekstą – siejama su komunizmo utopija: Gedimino bokštą su iškelta LSSR vėliava vaizduojantis naujameinis atvirukas yra užuomina į sovietinės miesto ateities viziją.

VILNIAUS KATEDRA: SAKRALINIO PASTATO ELIMINAVIMAS

Reikšminga ir tai, kokie Vilniaus miesto objektai nėra vaizduojami. Naujameiniuose atvirukuose atsisakoma panoraminio vaizdo į Pilies kalną, kuris neišvengiamai apimtų ir aplinkines erdves. Nors po Vilniaus rekonstrukcijos miesto aikštės buvo „planuotos didesniems žmonių susirinkimams ir galimoms iškilmėms“ [29, 87], o Gedimino aikštė pristatoma kaip tinkama vieta kolektyviai sutikti Naujuosius metus [20, 39], naujameiniuose atvirukuose centriniai šios aikštės pastatai – Vilniaus katedra ir jos varpinė – vaizduojami retai. Tais atvejais, kai Katedra vis dėlto pasirodo naujameiniuose atvirukuose, ji nėra atvaizdo akcentas. Fotografinio tipo atvirukuose rodomas tik kuris nors jos fragmentas (pvz., kolonos), kita technika atliktuose aversuose Katedra veikia kaip papildinys:

vaizduojama šalia Gedimino bokšto ar varpinės, rečiau – integruojama į senamiesčio panoramą (žr. 5 pav.).

Tad kodėl gi Vilniaus Katedra tokia reta naujajamietiniuose atvirukuose? Be abejo, priežastis atsisakyti Katedros gali būti idėjinė-estetinė – akivaizdu, kad monumentalus, klasicizmo stiliaus statinio integravimas į naujajamietinį diskursą reikalautų papildomų pastangų bei idėjinio pagrindimo. Pritraukus kultūrinį-istorinį kontekstą, Katedra galėjo būti siejama su sovietams priešiškomis reikšmėmis. Tai lietuvių kolektyvinės atminties vieta, kurioje sueina du naratyvai: religija ir tautiškas, abu vengtinai sovietmečiu. Pirma, Katedros pirminė funkcija – šventykla. Sakralinę paskirtį ji turėjo iki pat XX a. 6-ojo dešimtmečio, kai sovietai ją dekontekstualizavo paversdami Paveikslų galerija. Tad tikėtina, kad dėl konotacijų su krikščionyste Katedros vaizdavimas suvoktas kaip dviprasmiškas ir todėl vengtinas. Antra, nepriklausomoje Lietuvoje Katedra veikė kaip kolektyvinės lietuvių atminties vieta [17, 177]. Tarpukariu manyta, kad Katedroje palaidotas Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas [31, 75; 15, 127; 17, 165]. Ši asmenybė reikšminga konstruojant tarpukario Lietuvos politinę retoriką: Vytautas Didysis asocijuojamas su Lietuvos valstybingumo didybės liudijimu – jo laikų Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste [15, 127]. Galėtume kelti prielaidą, kad tokios konotacijos su Vytautu Didžiuoju (o per tai – su Lietuvos valstybingumo idėjomis) gali būti suprantamos kaip priežastis nevaizduoti Katedros naujajamietiniuose atvirukuose – jos nukreiptų atvaizdo reikšmės sovietams netinkama linkme (2). Gal todėl Katedros atvaizdų daugėja Sąjūdžio laikotarpiu, ateities perspektyvoje ryškėjant Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo galimybei. Antai 1988 m. išleistame atviruke Katedra yra viena centrinių atvaizdo figūrų (3 pav.).

3 pav. Dailininkė D. Grigonienė, 1988 m.

VILNIAUS KATEDROS VARPINĖ: DEKONTEKSTUALIZAVIMAS IR RESEMANTIZAVIMAS

Nors Vilniaus Katedros varpinės ištakos taip pat siekia LDK laikus [7, 138], naujajamietiniuose atvirukuose ji pasirodo dažniau. Kuo motyvuotas pasirinkimas įtraukti varpinę į

(2) Tiksliai atsakyti į šį klausimą leistų tik išsamesnis sovietmečio sveikinimo atvirukų kūrimo, cenzūravimo ir leidybos aplinkybių tyrimas.

naujametinio atviruko aversą? Norėdami atsakyti į šį klausimą, panagrinėkime reprezentatyvų pavyzdį – 1967 m. išleistą atviruką, vieną pirmųjų, kuriame vaizduojama varpinė (4 pav.).

Panašiai kaip ir kitose sovietų medijose, nagrinėjamame atviruke varpinė vaizduojama be kryžiaus. Taip ji atsiejama nuo religinio konteksto, o per laikrodį nesunkiai leidžiasi jungiama prie naujametinio diskurso. Laikas – bendras varpinės laikrodžio ir Naujųjų metų dėmuo. Nors Katedros laikrodis teturi vieną rodyklę, atvaizde vaizduojamos dvi – ties XI ir XII vertėmis, o balti medžiai bei tamsiai mėlynas fonas sufleruoja, kad laikrodis rodo artėjant Naujųjų metų vidurnaktį. Atpažįstami faktinės tikrovės atributai tikslina šventės erdvėlaikį – tai Vilnius (Gedimino aikštė) sovietmečiu. Kairėje nuo varpinės matome Gedimino bokšto figūrą, šikart be LSSR vėliavos, o eglutė dešinėje atkartoja įprastą naujametinio medžio puošimo būdą: pavyzdžiui, Gedimino aikštėje įrengiamų eglučių viršūnėse būdavo raudona penkiakampė žvaigždė (3).

4 pav. Dailininkė Galina Petrova, 1967 m.

tę – rodo artėjant vidurnaktį (ir Naujuosius metus). Taip atviruko averse kuriama Naujųjų metų virsmo vaizdinė reprezentacija. Perėjimo apeigas tyręs Arnoldas van Gennepas Naujųjų metų šventę apibūdina kaip tam tikrą pereinamąjį laikotarpį [30, 178]. Būtent šį ribinį periodą, išstęstą akimirką fiksuoja atvaizdo trinarė struktūra: čia sueina praeitis, dabartis ir ateitis. Tad averse ne tik atvaizduojamas miestas, bet esama ir alegorijos pėdsakų: faktinės tikrovės atributų santykis reprezentuoja Naujųjų metų šventės metu vykstantį judėjimą laiko tiese, kurios horizonte – utopinė, raudonos žvaigždės žymėta ateitis.

(3) Daugiau žr.: Kalėdų eglė Katedros aikštėje kelių dešimtmečių perspektyvoje [virtuali paroda]. LCVA. n. d. Prieiga per internetą: <<https://virtualios-parodos.archyvai.lt/lt/virtualios-parodos/34/kaledu-egle-katedros-aiksteje-keliu-desimtmeciu-perspektyvoje-lcva/exh-159/kaledu-egle-katedros-aiksteje-keliu-desimtmeciu-perspektyvoje-lcva/case-819#slide1>>.

VILNIAUS SENAMIESTIS: ALTERNATYVI PANORAMA IR EZOPO KALBA

Nuo XX a. 8-ojo dešimtmečio naujametiniuose atvirukuose pradėta vaizduoti Vilniaus senamiesčio pastatus. Kuriamas žinojimas, kad Vilnius – senas, ilgą istoriją turintis miestas. Neretai naudojama panoraminė perspektyva, tačiau ja nesiekiama dokumentiškai atvaizduoti tikrovės (4). Pavyzdžiui, penktame paveikslėlyje vienoje vietoje vizualiai išvardijamos lankytinos Vilniaus senamiesčio vietos – atkartojant istorinių pastatų specifinius bruožus, kuriamos jų atpažįstamos kopijos (5 pav.). Viena šalia kitos stovi Bernardinų bei Šv. Onos bažnyčia, Katedra, jos varpinė, Aušros vartų sienos elementas (paslėpus Vytį) ir kiti reprezentatyvūs Vilniaus senamiesčio pastatai. Vaizdas pildomas nespecifinės paskirties statiniais. Nors naujametinis diskursas konstruojamas faktinės erdvės pagrindu, pastaroji pateikiama nekasdieniškai: atsakius kurti faktinės tikrovės simuliacrą, Vilnius reprezentuojamas taip, kaip gali egzistuoti tik meninėje tikrovėje. Pristatoma senamiesčio lankytinų objektų kompiliacija, o žiūrintysis kviečiamas juos rasti ir atpažinti.

Įdėmesnė atvaizdo analizė rodo, kad averso reikšmės nesibaigia Vilniaus senamiesčio atvaizdavimu. Įsižiūrėję į bažnyčių detales matome, kad nors daugumos bažnyčių eksterjero kryžiai sovietmečiu nebuvo demontuoti, atvirukuose kryžių nėra arba juos pakeičia snaiges primenančios figūros (5). Tai kuria dvigubą efektą.

Pirma, bažnyčios atsiejamos nuo religinio diskurso. Tai atitinka bendrą politinį bei kultūrinį laikmečio kontekstą. Iš maždaug 48 prieš karą veikusių Vilniaus bažnyčių sovietmečiu uždaryta daugiau nei pusė [4, 37]. Uždarius dalį bažnyčių bei pakeitus jų paskirtį, pirmiausia siekta ištrinti iš visuomenės sąmonės jų implikuojamą sakralumo pajautimą [4, 37], o pasitelkus dekontekstualizavimo ir muzeifikacijos strategijas iškelta bažnyčių meninė vertė [26, 372] – buvę sakraliniai pastatai sovietmečiu pozicionuojami visų pirma kaip estetiški objektai [29, 87]. Pasak Rasos Čepaitienės, beveik visoms Vilniaus bažnyčioms sovietmečiu suteiktas „respublikinės“ ar „sąjunginės reikšmės“ paminklo statusas [4, 32], o Chruščiovo valdymo metais legitimavus istorinį paveldą, jis tapo „Lietuvą reprezentuojančios ikonografijos šaltiniu“ [9, 95]. Penktas paveikslėlis iš dalies atspindi tokį bažnyčių įprasminimą. Pasirinkimas Vilnių atvaizduoti per sakralinius senamiesčio objektus rodo per metus nusistovėjusią gebą atstovauti Vilniaus miestui: atpažinę Šv. Onos ar kitą bažnyčią, averse projektuojamą miesto simuliacrą tapatinume su Vilniumi net ir nesant miesto ikonos, o kryžių eliminavimas papildomai pabrėžia,

5 pav. Dailininkė Stasė Žilienė, 1970-ųjų pradžia

(4) Išimtį sudaro atvirukai, kuriuose miesto panorama fiksuojama fotografija.

(5) Pastebėtina, kad meninės fotografijos albumuose, kartais ir turistiniuose leidiniuose kryžiai ant Vilniaus bažnyčių nebuvo eliminuojami.

kad atsiejus bažnyčias nuo jų sakralinės paskirties, minėta estetinė-reprezentacinė bei istorinio paminklo funkcija tapo pirminė.

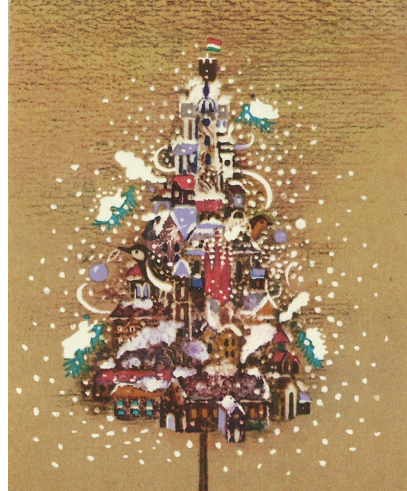
Antra, atvaizde galima rasti ezopinės kalbos apraiškų (6). Vadovaujantis anuometinės cenzūros keliamais reikalavimais, pašalinti kulto ir valstybingumo žymenys (mūsų atveju su krikščionyste sietini kryžiai) – tam pasitelkiama snaigės primenančias figūras. Tačiau jos taip stilizuotos, kad panašėja į tautodailės kryžius: tarp kryžiaus kraštinių įterpiami papildomi „spinduliai“ (7). Nors minėtų kryžių krikščioniškos ištakos nėra vienareikšmės, tyrėjų siejamos su pagoniška soliarine simbolika arba bent jau religiniu sinkretizmu [32, 30], analizuojamu atveju svarbiau tai, kad tokių kryžių statyba sovietmečiu buvo draudžiama, o atsirandantys nauji kryždirbystės paminklai – naikinami [18, 114–115; 28, 35–40]. Tad bažnyčių eksterjero kryžių keitimas snaigėmis-saulėmis, nors ir kelia abejonių (8), gali būti suprantamas kaip Ezopo kalbos raiška: ieškantys oficialiam sovietų diskursui svetimų reikšmių, nesunkiai gali jas rasti. Kryžius pakeičiant „snaigėmis“ eliminuojamas krikščioniškas diskursas, bet specifinė „snaigių“ forma teikia galimybę jas suprasti ir kaip snaiges, ir kaip tautodailės kryžius – dirbinį, kuris sovietų Lietuvoje nebuvo toleruojamas ir todėl sietinas su sovietams priešiškomis idėjomis.

Nagrinėjamo atviruko atveju šis ezopinis žymiklis papildomai pridengiamas skirtingai nuspalvinant atvaizdo pastatus. Vienintelis spalvotas atvaizdo elementas – Gedimino bokštas. LSSR vėliava bokšto viršuje saisto jį su sovietų dabartimi, o spalviškai nežymėta senamiesčio erdvė gali būti suprantama kaip atstovaujanti praeičiai. Su monochromine senamiesčio visuma kontrastuojantis bokštas ne tik pabrėžia miesto pavaldumą sovietų režimui, bet kartu pristato praeičiai ir dabarčiai skiriamas vertes – pastarosios pranašumą (ne)sovietinės miesto praeities atžvilgiu. Turint omeny ambivalentišką „snaigių“ reikšmę, toks spalvų parinkimas veikia kaip papildoma priedanga, leidžianti taip įterpti Ezopo kalbos žymeklius (tautodailės kryžius), kad LSSR vėliava pagerbus esamą režimą būtų įnešta prasminė sumaštis.

-
- (6) Ezopo kalba – „metaforiškas apibrėžimas, kuris gali būti pasitelkiamas kalbant apie literatūrą ir bet kokią kitą diskursą (meninį, publicistinį, literatūros ar meno kritikos), funkcionuojantį politinės cenzūros sąlygomis ir perduodantį nelegitimų pranešimą legitimiomis priemonėmis“ [22, 261]. Ezopinio pranešimo prasmė kyla ne iš paties teksto, o iš trijų komunikacinės situacijos dalyvių (skaitytojo, rašytojo ir cenzūros aparato) sąveikos [22, 261]. Tad nuorodų ieškojimas nėra atsitiktinis, bet sudaro Ezopo kalbos esmę: ieškant tam tikrų prasminių detalių laikomasi nuostatos, kad tos „iš anksto kontekstualizuotos detalės ir yra siūlomos prasmės vieta“ [10, 144].
 - (7) Pažymėtina, kad panašios strategijos keičiant bažnyčių kryžius imtasi ir kitur: plakatuose, pašto ženkluose, kvietimuose, suvenyriniuose gaminiuose (pvz., pinigines, odiniuose aplankuose) ir daugelyje kitų. Atsisakyta ir kitų religinių simbolių, pavyzdžiui, apvaizdos akį Šiaulių miesto herbe pakeitė saulė [33, 96].
 - (8) Tam tikrų abejonių abejonių, kad atviruko averse esama sovietams priešišku reikšmių, kyla todėl, kad tautodailės kryžiai – liaudies pamaldumo elementas, o liaudies meno dirbiniai sovietmečiu buvo vertinami palankiai. Be to, dvejetainis verčia pagoniškas „saulių“ dėmuo, mat pagonybės įprasminimas sovietmečiu nebuvo vienareikšmis. Viena vertus, senosios Lietuvos tradicijų, pagonybės ritualų ir gyvenamosios tyrėjai buvo suvokiami kaip užimantys sovietų idėjinei-politinei konjunktūrai priešišką poziciją, siejami su tautiškumo puoselėjimu [6, 110–112]. Kita vertus, romantiškasis lietuvių pagoniškos kultūros vaizdinys gali būti suprantamas kaip parankus sovietų valdžios pastangoms eliminuoti krikščioniškąjį tautinės kultūros matmenį [26, 373] ir kurti anti-vakarietišką SSRS ideologiją [5, 102].

VILNIAUS SENAMIESTIS: VIZUALI METAFORA

Kartais Vilniaus senamiesčio pastatai atsiejami nuo topografinės plokštumos. Šeštame paveikslėlyje konstruojama vizuali metafora, kurios pagrindą sudaro eglutės formą atkartojantis konstruktas – konuso figūra ant plono „kamieno“ (6 pav.). „Eglutę“ supa balti, sniegą primenantys elementai, kai kur matyti žalios, į eglutes šakas panašios figūros. Netoli jų tupi paukščiai, snapuose laikantys eglutės žaislus. Atvaizdą papildantis užrašas „Laimingų Naujųjų metų“ sufleruoja, kad ši eglutė – naujametinė. Tačiau esama ir šventės medžiui nebūdingų elementų. Žvilgsniui slenkant nuo vieno „eglutės“ elemento prie kito ir tarsi apžiūrinėjant eglutės žaislus, vietoj jų išryškėja Vilniaus miesto pastatai: Katedros varpinė, Šv. Onos bažnyčia ir kiti senamiesčio objektai. Miesto ir šventės medžio elementus sukomponavus į vieną figūrą kuriama analogija tarp grožėjimosi papuošta eglutė ir miesto panorama. Tai kelia nuostabą ir verčia imtis interpretacijos. Nors vizuali metafora implikuoja platų reikšmių lauką, viena interpretacijos kryptis pastebima pirmiausiai: į eglutę integruojant Vilniaus pastatus kuriamas žinojimas, kad Naujieji metai – visuotinė šventė. Ji minima sovietiniame Vilniuje, o judant metonimijos grandine – ir sostinės atstovaujamoje Lietuvos SSR.

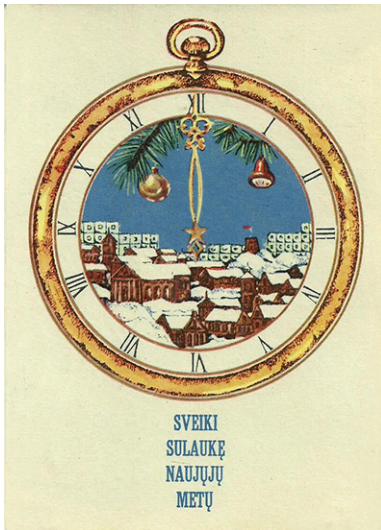

6 pav. Dailininkė Rasa Stasiūnaitė, 1986 m.

Ideologiniu požiūriu atvaizdas nėra neutralus: retorinei figūrai pajungiamo politizuota miesto ikona – „eglutės“ viršūnė puošia Gedimino bokštas su iškelta LSSR vėliava. Įprastai eglutės viršūnė žymi ideologinį priklausymą. Raudona penkiakampė žvaigždė demonstruoja, kad tai – sovietinės šventės medis, kitaip negu Betliejaus žvaigždė, eglutę saistanti su krikščioniškąja šv. Kalėdų švente. Nagrinėjamos „eglutės-miesto“ figūros atveju raudoną žvaigždę keičia Gedimino bokštas su maža, schematiškai pavaizduota, bet vis dėlto atpažįstama Lietuvos SSR vėliava. Kuriama analogija tarp šventės medžio ir Pilies kalno – eglutės viršūnė tapatinama su kalno viršūne, o eglutės ideologinio priklausymo žymuo keičiamas miesto politinio pavaldumo žymeniu. Gedimino bokštas perima raudonos žvaigždės funkciją – teikia žinojimo, kad „eglutė“ yra sovietinė, naujametinė. Matome, kad nors atvaizde esama ideologinės minties, ji pateikiama netiesmukai. Politizuotas miesto ikonos aspektas iš dalies pridengiamas atvaizdo grafine raiška ir jo retorine reikšme: pakeistai viršūnei interpretuoti reikia papildomų pastangų, o pats politinis žymuo pastebimas tik įsižiūrėjus į atvaizdo detales.

MIESTO PLĖTROS REPREZENTACIJA: ATASKAITINĖ ATVIRUKO FUNKCIJA

XX a. 8-ajame dešimtmetyje kai kuriuose atvirukuose šalia istorinės miesto dalies atsiranda naujos statybos gyvenamieji namai (7 pav.). Tai sutampa su faktine miesto plėtra. 1957 m. Vyriausybė priėmė nutarimą „Dėl gyvenamųjų namų statybos išvystymo Tarybų Sąjungoje“, kuriuo iškelta užduotis per dešimtmetį likviduoti butų trūkumą [21, 271], o 1959 m. pradėta masinė industrinė namų statyba Vilniuje. Pagal kiek pakoreguotą tipinį sąjunginį projektą

7 pav. Dailininkas Vladimiras Panskovas, 1970-ųjų pradžia

pastatyti pirmieji stambiaplokščiai namai [21, 271], o nuo XX a. 7-ojo dešimtmečio antrosios pusės pagreitį įgavo naujų gyvenamųjų rajonų plėtra [25, 125].

Pažymėtina, kad tokiuose atvirukuose vaizduojamas ne tik miesto urbanistinės plėtros rezultatas – naujos statybos gyvenamieji namai, bet fiksuojamas miesto panoramos pokytis. Septintame paveikslėlyje „žemutinę“ miesto erdvę užpildo senieji statiniai, o už jų tolumoje – gyvenamųjų daugiabučių blokai. Naujos ir senos miesto dalies skirtumą papildomai žymi parinktos spalvos: balti naujos statybos namai kontrastuoja su rudais senamiesčio pastatais. Erdvinis ir spalvinis supriešinimas rodo, kad miestas plečiasi, ir ši plėtra vyksta miesto periferiją užstatant daugiabučiais. Be to, pabrėžiama, kad miesto dalys skiriasi kokybiškai: šviesūs, simetriški, vienodų formų pastatai reprezentuoja naujumą bei modernumą. Tarpinę poziciją tarp senosios ir naujosios miesto dalies užima Gedimino bokštas. Nagrinėjamo atvaizdo atveju miesto ikona ne tik žymi Vilniaus pavaldumą sovietų politiniam režimui, bet veikia kaip mediatorius,

jungiantis senąją ir naująją miesto dalis. Nors bokštas yra istorinio miesto elementas – tai pabrėžiama vienoda bokšto ir senamiesčio statinių spalva, LSSR vėliava ženklinto bokšto pozicija vienoje linijoje su daugiabučiais rodo, kad ir nauji gyvenamieji rajonai yra sovietinio Vilniaus dalis. Miestas keičiasi ir šis pokytis vyksta po sovietų vėliava.

Kaip ir kitais nagrinėtais atvejais, Vilniaus atvaizdavimas integruojamas į Naujųjų metų šventės idėjinį matmenį. Tačiau šiuo atveju akcentas sutelkiamas ne į Naujųjų metų šventės implikuojamą ateities perspektyvą, o į senų metų pabaigą: naujametines apeigas sudaro ne tik naujų metų sutikimas, bet ir senųjų išlydėjimas. Pastarasis sovietmečiu įgaudavo skirtingas formas, viena kurių – per metus nuveiktų darbų apibendrinimas. Pavyzdžiui, artėjant metų pabaigai sovietų spaudoje buvo išvardijami per metus nuveikti darbai, pristatomi sovietinės visuomenės pasiekimai. Nagrinėjamas atvirukas atlieka panašią funkciją. Vilniaus miesto panorama įkomponuojama į vidurnaktį rodantį laikrodį, o tekstas „Sveiki sulaukė Naujųjų Metų“ nurodo sveikinimo progą bei pabrėžia, kad atvaizde reprezentuojamas senųjų metų pabaigos ir naujųjų pradžios momentas. Fiksuojama tai, koks Vilnius sutinka naujus metus – išsiplėtęs, apgyvendintas ne tik senojoje miesto dalyje, bet ir daugiabučiais užstatytuose rajonuose. Laikydami šios interpretacijos, galėtume teigti, kad atviruke reprezentuojamas miesto pokytis skirtas demonstruoti sovietų visuomenės pasiekimus – miesto urbanistinę plėtrą kaip vieną iš įgyvendintų tikslų. Tam tikra prasme atvirukas prisiima atskaitinę funkciją, bet pastaroji realizuojama subtiliai, iš dalies sušvelninama retorine atvaizdo reikšme, kuri atsiranda laikrodžiu įrėminus Vilniaus miesto „panoramą“.

IŠVADOS

Formuojant sovietinius apeiginius metus didelė reikšmė buvo teikiama aiškesnio religinio turinio neturėjusiai Naujųjų metų šventei. Tam tikslui pasitelkti ir sveikinimo atvirukai, reikšmingi (per)kuriant valstybės propaguojamos šventės vaizdinę reprezentaciją,

formuojant naujosios ideologijos reikšmes. Lietuvos SSR valstybinėse leidyklose išleistų atvirukų analizė atskleidė, kad naujametinis sveikinimo diskursas neretai buvo konstruojamas pasitelkiant Vilniaus miesto objektus. Vilniaus miestas vaizduojamas per sovietizuotą miesto ikoną (Gedimino bokštą su iškelta LSSR vėliava) bei atpažįstamus senamiesčio pastatus, kartais naujos statybos daugiabučius. Kuriamos sąlygos tokiam naujametiniam ritualui – sveikinimui atviruku, kuris nėra laisvas nuo politinių ir ideologinių reikšmių. Sveikinant siūloma naudoti atvirukus, kurių aversai atspindi Lietuvos valstybingumo bei religinio diskurso draudimą, pabrėžiamas Vilniaus miesto politinis pavaldumas sovietų režimui. Naujųjų metų šventės vaizdinė reprezentacija įrašoma konkrečiame istorinio laiko taške – sovietmečio Lietuvoje. Siunčiant tokį sveikinimo atviruką nurodoma, kad Naujieji metai minimi būtent sovietiniame Vilniuje, ir kartu sufleruojama, kad Naujieji metai – tai šventė, siejama su sovietine ateities perspektyva.

Tačiau Vilnių integruojant į naujametinį diskursą dažniausiai nėra kuriamas realistinis miesto simuliakras. Reprezentatyvios Vilniaus erdvės ir pastatai pateikiami nekasdieniškai, estetizuojami, miestui atvaizduoti pasitelkiamos retorinės figūros: dailininkui paliekama santykinė kūrybinė laisvė ieškoti savų vizualinės raiškos sprendimų. Tai lemia du dalykus. Pirma, atvaizdo reikšmių laukas neišsismia faktinės tikrovės – sovietinio Vilniaus – atvaizdavimu. Vilniaus miesto objektai integruojami į Naujųjų metų šventės idėjinį matmenį, veikia kaip pamatas papildomoms reikšmėms konstruoti. Jos atsiveria aktyvios interpretacijos metu. Be to, nors ideologinis diskursas sudaro reikšmingą naujametinio diskurso dėmenį, jis nėra tiesmukas, bet pateikiamas žaismingai, neretai pajungiamas retorinei atvaizdo reikšmei. Sveikinant tokiu atviruku, ne tik nurodomas politizuotas naujametinio diskurso dėmuo, bet implikuojama meninė-estetinė siunčiamo objekto vertė. Antra, tikėtina, kad toks meninis miesto apmąstymas sudarydavo palankias sąlygas įterpti ezopinius žymeklius. Nors ezopinė komunikacija yra atsargi – papildomai pridengiama sovietine simbolika, kuriamos sąlygos sveikinimo „ezopinimui“: atviruko gavėjui averse pastebėjus ezopinį žymeklį ir jam tikint, kad siuntėjas tokį atviruką pasirinko tikslingai, sveikinimo turinį galėjo papildyti oficialiam sovietų diskursui priešiškos reikšmės. Ši išvada paremta atvirukų aversų analize, o tai, kaip atvirukus įprasmindavo naujametinio sveikinimo dalyviai, galėtų atskleisti tolesni etnografiniai lauko tyrimai.

Gauta 2022 11 20
Priimta 2022 12 15

Literatūra

- [1] ANTANAVIČIŪTĖ, Rasa. Politinės galios simboliai Vilniaus viešojoje erdvėje 1895–1953 metais. Disertacija. Vilniaus dailės akademija, 2015. 324 p.
- [2] BALYS, Jonas. *Lietuvių tautosakos skaitymai*. D. 2. Tübingen: Patria, 1948. 272 p.
- [3] BELL, Catherine. *Ritual: Perspectives and Dimensions*. Oxford University Press on Demand, 1997. 368 p.
- [4] ČEPAITIENĖ, Rasa. Vilniaus bažnyčių likimas sovietmečiu (1944–1990). *Liaudies kultūra*, 2002, Nr. 5, p. 32–38.
- [5] ČEPAITIENĖ, Rasa. Sovietinės kultūros šaltiniai: tarp futurizmo ir paseizmo. *Darbai ir dienos*, 2009, Nr. 52, p. 85–104.
- [6] ČIUBRINSKAS, Vytis. Sovietmečio iššūkiai Lietuvos etnologijai: disciplina, ideologija ir patriotizmas. *Lietuvos etnologija*, 2001, p. 99–117.
- [7] DRĖMA, Vladas. *Dingęs Vilnius*. 3-asis leid. Vilnius: Versus aureus, 2021. 448 p.

- [8] HOBBSAWM, Eric. *The Invention of Tradition*. Eds. E. Hobsbawm, T. Ranger. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 320 p.
- [9] JAŠKŪNIENĖ, Eglė. *Lietuvos taikomoji fotografija 1953–1988 metais*. Vilnius: Technika, 2021. 186 p.
- [10] JEVSEJEVAS, Paulius. Ezopo kalba: turinio nušalinimas, visuomeninė stereotipija, tekstinė esatis. *Acta Academiae artium Vilnensis*, 2014, Nr. 73, p. 141–156.
- [11] KREINATH, Jens. Semiotics. *Theorizing Rituals. Classical Topic. Theoretical Approaches, Analytical Concepts*. Eds. J. Kreinath, J. Snock, M. Stausberg. Leiden, Boston: Brill, 2008, p. 429–470.
- [12] KUDIRKA, Juozas. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga, 1993. 316 p.
- [13] LAUČKAITĖ, Laima. Vilniaus miesto ikonos gimimas. *Acta Academiae artium Vilnensis*, 2010, Nr. 57, p. 149–167.
- [14] MACEIKA, Juozas; GUDYNAS, Pranas. *Vadovas po Vilnių*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1960. 388 p.
- [15] MAČIULIS, Dangiras. Apie dvi propagandines kampanijas XX a. tarpukario Lietuvoje. *Interstudia humanitatis*, 2009, Nr. 9, p. 119–138.
- [16] MAČIULIS, Dangiras. Vilniaus vaizdinys Vilnių vaduojančioje Lietuvoje. *Acta litteraria comparativa*, 2009, Nr. 4, p. 80–97.
- [17] MAČIULIS, Dangiras. 1939-ieji: lietuviai „atranda“ Vilnių, arba kolektyvinės atminties erdvės kūrimas atgautoje sostinėje. *Atrasti Vilnių*: skiriama Vladui Drėmai. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 163–180.
- [18] MARTINAITIENĖ, Gražina Marija. Kryžių naikinimo metas. *Kultūros paminklai*, 2009, Nr. 14, p. 107–120.
- [19] PAUKŠTYTĖ-ŠAKNIENĖ, Rasa. Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje. *Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos*, 2016, T. 16, Nr. 25, p. 9–34.
- [20] PEČIŪRA, Petras. *Tradicijos vakar ir šiandien*. Vilnius: Mintis, 1974. 126 p.
- [21] RUSECKAITĖ, Indrė. Sovietinių metų gyvenamieji rajonai Vilniuje: tipišumo problema. *Urbanistika ir architektūra*, 2010, T. 34, Nr. 5, p. 270–281.
- [22] SATKAUSKYTĖ, Dalia. Ezopo kalba. *Sovietmečio lietuvių literatūra: reiškiniai ir sąvokos*. Sud. A. Kalėda, R. Kmita, D. Satkauskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2019, p. 261–273.
- [23] SCOTT, David. *European Stamp Design: A Semiotic Approach to Designing Messages*. Academy Editions, 1995. 143 p.
- [24] SENVAITYTĖ, Dalia. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. I dalis: 1945–1964 metai. *Lituanistica*, 2013, T. 59, Nr. 2, p. 101–121.
- [25] STRAVINSKIENĖ, Vitalija. Vilniaus miesto erdvinė plėtra 1944–1989 m. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2021, Nr. 2, p. 119–135.
- [26] STREIKUS, Arūnas. Istorinės atminties sovietizavimo ypatybės Lietuvoje. *Naujasis Židinys-Aidai*, 2005, Nr. 9, p. 370–373.
- [27] ŠAKNYS, Žilvytis. Naujieji metai. *Šventės šiuolaikinėje vilniečių šeimoje*. Sud. R. Paukštytė-Šaknienė. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, p. 75–104.
- [28] URBONIENĖ, Skaidrė. Kryždirbystė XX a.: sovietmečio patirtys. *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 3, p. 35–43.
- [29] VAIŠVILAITĖ, Irena. Vilniaus centras. *Atrasti Vilnių*: skiriama Vladui Drėmai. Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2011, p. 83–90.
- [30] VAN GENNEP, Arnold. *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago, 1960. 198 p.

- [31] VILIŪNAS, Giedrius. Vytauto Didžiojo kultas tarpukario Lietuvoje. *Nacionalizmas ir emocijos: Lietuva ir Lenkija XIX–XX a.* Sud. V. Sirutavičius, D. Staliūnas. Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2001, p. 68–187.
- [32] ZABULYTĖ, Jolanta. Saulės motyvai XIX a. pabaigos–XX a. pradžios medinių kryžių dekore: forma, kilmė, reikšmės interpretacijos. *Liaudies kultūra*, 2004, Nr. 3, p. 30–47.
- [33] АНДРИЮШКЯВИЧЮС, Альфонсас. Новые гербы литовских городов. *Наука и жизнь*, 1970, Nr. 1, p. 96.
- [34] Флаг государственный. *Большая советская энциклопедия*. Т. 27. 3-е изд. Ред. А. Прохоров. 1977. 624 p.

EVELINA ATMINYTĖ

Visual Representation of the Soviet Ritual Year: Vilnius in the Soviet Lithuanian New Year Greeting Cards

Summary

The aim of the article is to introduce the New Year greeting discourse and the range of its meaning as it is presented on the recto side of official Soviet Lithuanian New Year greeting cards. Even though the New Year used to be celebrated in the pre-Soviet era, it was adapted to meet the needs of Soviet ideology during the Soviet occupation of Lithuania. Greeting cards, among other media, were used to achieve the aim as they played a significant role in (re)creating the visual representation of the holiday.

The analysis of greeting cards issued by official Soviet publishing houses revealed that in some cases the New Year greeting discourse was based on the public space of Vilnius. Further analysis of these cards allowed concluding that even though the New Year discourse was highly ideologised (e. g., the flag of the Lithuanian SSR was used to mark Vilnius as a Soviet city), it was not straightforward. On the contrary, the visual representation of the New Year holiday was often playful, sometimes merged with the rhetoric meaning of the image. In addition, in some cases the specificity of the visual expression was favourable for the manifestation of Aesopian language. The latter conclusion is based on the analysis of the recto side of these cards, but the meaning conveyed to the greeting cards by the actual participants of the greeting ritual could be (partly) revealed by the means of ethnographic fieldwork.

Keywords: ritual year, greeting, greeting card, Soviet period